

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ: ЕМПІРИЧНИЙ АСПЕКТ

Наталя Коструба,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна;
chmil.nata@ukr.net

У статті розглянуто особливості професійної релігійної освіти Української православної церкви Київського патріархату. Окреслено напрями розвитку релігійної освіти в Україні. Висвітлено основні соціально-психологічні особливості та умови професійної підготовки студентів-богословів: чіткий розпорядок дня, часткова соціальна депривація, переважання професійного виховання над професійним навчанням, життя згідно з положенням «церковного уставу», постійна включеність у практичну діяльність. Окреслено специфіку релігійних ВНЗ, порівняно з державними. Емпірично досліджено та описано особливості загальної релігійності як соціально-психологічної властивості особистості і її компонентів у студентів-богословів. Серед таких компонентів – ставлення до релігії як філософської концепції; ставлення до магії як віри в інший світ; тенденція пошуку в релігії підтримки й розради; зовнішні ознаки релігійності; інтерес до так званої «псевдонауки», загадкових і таємничих явищ; тенденція вірити у творця; наявність релігійної самосвідомості; ставлення до релігії, як зразка моральних норм поведінки. Виявлено недостатньо розвинені структурні компоненти релігійності в студентів-богословів, серед яких – віра в інший світ, який впливає на реальність через певні знаки та більшу опору на знання, а не на віру під час сприймання навколишнього світу. Простежено динаміку розвитку релігійності студентів майбутніх священнослужителів на 1–6 курсах, що дає підстави стверджувати про зростання загального рівня релігійності протягом навчання в релігійних ВНЗ.

Ключові слова: релігійна освіта, богослов'я, релігійність, віра, студент.

Natalia Kostruba. Psychological Features of Religiosity of Students Future Clerics: Empirical Aspect. The article analyzes the problems of the peculiarities of professional religious education Ukrainian Orthodox Church of Kyiv. The directions of development of religious education in Ukraine are outlined. The main socio-psychological features and conditions of the professional training of the students of theology are highlighted: clear timetable, partial social deprivation, predominance of professional education over professional training, life according to the provisions of the «church statute», permanent inclusion in practical activities. The author described the specificity of religious universities in comparison with public universities. The

general features of religiosity and its components in theology students are empirically investigated and described. Among such components: attitude to religion as a philosophical concept; an attitude to magic as a faith in another world; the tendency to seek support and consolation in religion; external signs of religiosity; interest in the so-called «pseudoscience», mysterious phenomena; tendency to believe in the creator; the presence of religious consciousness; attitude to religion as a model of moral behaviour. Non-developed structural components of religiosity among the students of theology are detected. They are: faith in another world (which affects reality through certain signs) and reliance on knowledge (not faith) in perceiving the world around. The dynamics of the development of the religiosity of the students of the future clergy at 1–6 courses was observed. Conclusions are made on the increase of the general level of religiosity during studies in religious universities.

Key words: religious education, theology, religiosity, faith, student.

Наталья Коструба. Психологические особенности религиозности студентов будущих священнослужителей: эмпирический аспект. В статье рассматриваются особенности профессионального религиозного образования Украинской православной церкви Киевского патриархата. Определяются направления развития религиозного образования в Украине. Освещаются основные социально-психологические особенности и условия профессиональной подготовки студентов-богословов: четкий распорядок дня, частичная социальная депривация, преобладание профессионального воспитания над профессиональным обучением, жизнь согласно положениям «церковного устава», постоянная включенность в практическую деятельность. Обозначается специфика религиозных вузов, по сравнению с государственными. Эмпирически исследованы и описаны особенности общей религиозности как социально-психологического свойства личности и ее компонентов у студентов-богословов. Среди таких компонентов – отношение к религии как философской концепции; отношение к магии как вере в другой мир; тенденция искать в религии поддержку и утешение; внешние признаки религиозности; интерес к так называемой «псевдонауке», загадочным и таинственным явлениям; тенденция верить в создателя; наличие религиозного самосознания; отношения к религии как к образцу нравственных норм поведения. Наблюдались недостаточно развиты структурные компоненты религиозности студентов-богословов, среди которых – вера в другой мир, который влияет на реальность через определенные знаки, большое сопротивление относительно знания, а не веры при восприятии окружающего мира. Прослеживается динамика развития религиозности студентов – будущих священнослужителей на 1–6 курсах, что дает основания утверждать о росте общего уровня религиозности в течение обучения в религиозных вузах.

Ключевые слова: религиозное образование, богословие, религиозность, вера, студент.

Актуальність дослідження релігійної освіти та професії богослова зумовлена офіційним уведенням до переліку спеціальностей «Богослов'я

(теології)» (у 2010 р.), що підсилюється результатами останнього (березень 2015 р.) соціопитування – довіра до церкви та її діячів, найвища з-поміж інших соціальних інституцій, а також у зв'язку з подіями щодо отримання автокефалії й томосу для церкви в Україні.

У цих умовах особливо важливою постала проблема переосмислення поглядів на релігію, її місце та роль у духовному житті суспільства й окремої особистості. Дослідник Л. В. Чупрій розглядає діяльність релігійних організацій (за винятком деструктивних неокультів) як чинник гармонізації духовного життя українців та важливу умову консолідації суспільства і, як наслідок – забезпечення національної безпеки (Чупрій, 2011).

Аналіз досліджень цієї проблеми

Такої самої думки щодо релігійних організацій загалом та релігійного навчання зокрема дотримується Л. Н. Гарас, яка зазначає «...історія, мистецтво, культура українського народу не можуть бути зрозумілими без урахування ролі православної церкви» (Гарас, 2009: 152).

Проблема розвитку релігійної освіти в Україні ще не має повного висвітлення в науковій літературі. Проте історики (І. Власовський, С. Голубєв, М. Грушевський, П. Знаменський, І. Огієнко, І. Смолич та ін.), соціологи й психологи (Й. Гьофнер, С. Боруцький, Л. Рязанова, О. Титаренко) та інші науковці (Б. Андрусин, О. Лисенко, А. Пашук, В. Рожко, Ю. Щербяк та ін.) здійснюють спроби висвітлити цю проблематику. У науковій літературі варто виокремити праці богословів, церковних діячів і викладачів релігійних навчальних закладів (А. Затовський; В. Заєв; Олександр, єпископ Дмитрівський; Іларіон (Алфеев); Кирил, митрополит Смоленський і Калінінградський; Г. Шиманський; Димитрій, архієпископ Переяслав-Хмельницький та ін.).

З особливостями державно-політичного регулювання релігійної освіти в Україні, її історії й упровадження у світські школи та ВНЗ можна ознайомитись у працях О. В. Панасенко, М. Лагодич, Л. Чупрій, В. Токман й ін. (Лагодич, 2010; Панасенко, 2011; Чміль, 2014; Чупрій, 2011).

Сучасна Україна – багатоконфесійна держава, у якій, за даними Державного комітету України у справах релігій, станом на січень 2015 р. діяла 33 781 релігійна організація. Зокрема, Українська православна церква Київського патріархату нараховує 4738 організацій, 18 навчальних закладів, у яких навчається 1111 слухачів (Звіт про мережу..., 2015).

Професійна підготовка студентів духовних ВНЗ Української православної церкви Київського патріархату має низку особливих соціально-психологічних умов, серед яких – часткова соціальна

депривація, чіткий розпорядок дня, життя згідно з положеннями «церковного уставу», переважання професійного виховання над професійним навчанням, постійна включеність у практичну діяльність (Чміль, 2014, с. 519–520).

Специфіка релігійних ВНЗ полягає в тому, що це більшою мірою виховні заклади, а не навчальні. Професійне виховання семінаристів спрямоване на утвердження віри, утворення християнської системи цінностей і вироблення звички й бажання жити згідно з церковним уставом. Особистісному духовному зростанню студентів сприяють їх постійне спілкування з духівником, вихователями та наставниками курсів, безпосередня участь викладачів у виховному процесі, підтримка високого духовного рівня викладачів.

Отже, **мета дослідження** – теоретичне й емпіричне вивчення індивідуальної структури релігійності студентів-богословів Української православної церкви Київського патріархату.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження

Особливості релігійного навчання великою мірою пов'язані з розвитком духовності студентів, а також релігійності як складного, багатокомпонентного психологічного утворення, що характеризується як міра реалізації суб'єктом у навколишньої дійсності трансцендентних, теїстичних – релігійних інтенцій, спрямованих на зв'язок суб'єкта з Богом і виражених вірою в надприродне, а також у специфічних переживаннях, культових діях, вчинках і поведінці в цілому (Смирнов, 2001).

В. Д. Шадриков розглядає релігійність, як одну з форм духовності, а саме вираження людяності, провідної діючої сили в її становленні. При цьому духовність виступає не атрибутом віри, а атрибутом моралі, як суспільної, так і релігійної. Розглядаючи зв'язок між духовністю й релігійністю, В. Д. Шадриков констатує, що релігія підсилює духовність людини (Шадриков, 2009).

У дослідженні О. В. Сучкова виявлено, що релігійність сприяє підвищенню безпеки для віруючої молоді. Релігійність взаємопов'язана з психологічною захищеністю (стійкий позитивний стан, де важливі суб'єктивне сприйняття своєї захищеності, приналежність до групи) і суб'єктивним благополуччям. Віруюча людина відчуває себе захищеною, вище оцінює власні можливості, відчуває емоційний комфорт (Сучкова, 2008: 88).

Науковці виділяють такі особливості традиційно віруючої особистості: більш високий рівень розвитку емпатії (співпереживання), позитивне ставлення до інших, висока вираженість ціннісних орієнтацій на

любов, я-центричних рис (самовпевненість, самоцінність, самоприйняття), неагресивність, велика, порівняно з невірними, сформованість ціннісних і смисложиттєвих орієнтацій тощо (Ачинович, 2013).

Для дослідження психологічних особливостей релігійності студентів-богословів ми подаємо вибірку дослідження, яка містить 152 студенти віком 16–28 років. Це студенти-богослови з Рівненської духовної семінарії, Київської та Волинської православних богословських академій Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП).

Для реалізації мети дослідження використано методику вивчення структури індивідуальної релігійності Ю. В. Щербатих (Мягков, Щербатих, Кравцова, 1996). Вона пропонує такі структурні компоненти релігійності: ставлення до релігії як філософської концепції; ставлення до магії; тенденція шукати в релігії підтримку й розраду; зовнішні ознаки релігійності; інтерес до так званої «псевдонауки» – загадкових і таємничих явищ; тенденція вірити у творця й визнавати існування вищої сили, що створила світ; наявність релігійної самосвідомості; ставлення до релігії як до зразка моральних норм поведінки.

Отримані емпіричні дані дають можливість стверджувати, що більшість опитаних студентів-богословів, (60,5 %), володіють середнім рівнем релігійності. Для 35,6 % студентів характерний високий рівень прийняття елементів релігії. І лише 3,9 % опитаних проявили низький рівень релігійності особистості (рис. 1).

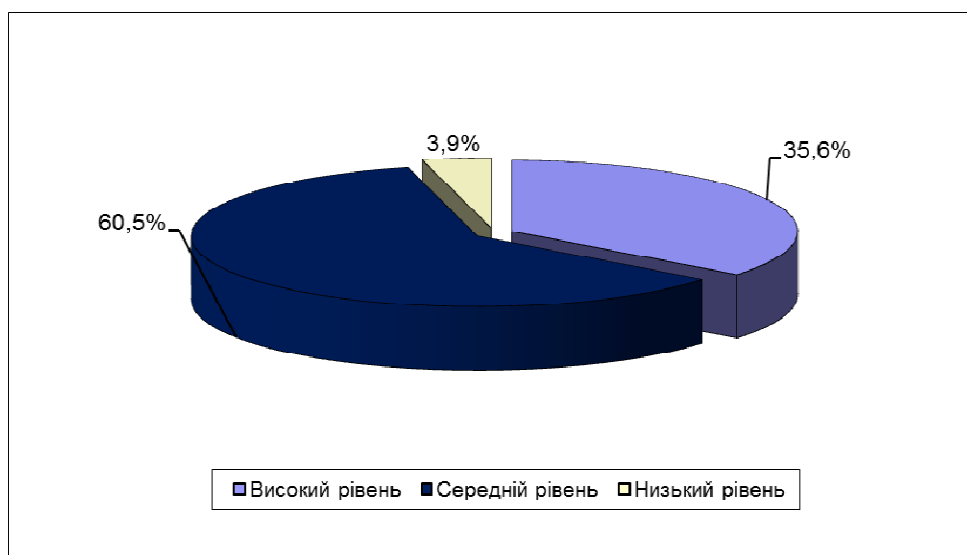

Рис. 1. Загальний рівень релігійності студентів-богословів, %

Оскільки вибірка дослідження охопила 1–6 курси навчання студентів-богословів, то ми можемо простежити динаміку та особливості розвитку загального рівня релігійності досліджуваних студентів (рис. 2).

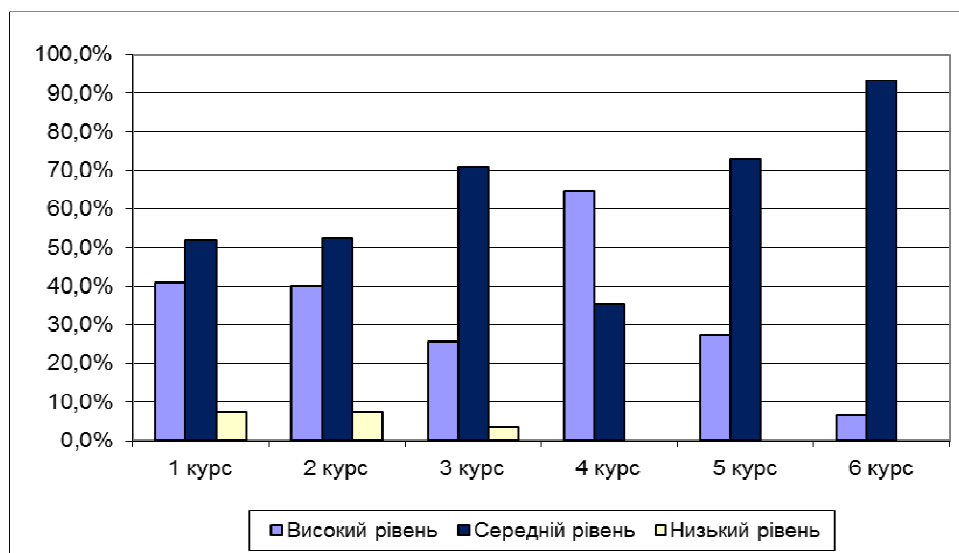

Рис. 2. Особливості динаміки загального рівня релігійності у студентів-богословів, %

Так, загальний рівень релігійності студентів-богословів зростає протягом навчання в релігійній організації. Найвищі показники релігійності простежено на четвертому курсі навчання. Уже до четвертого курсу студенти з низькими показниками релігійності відсутні, що свідчить або про її зростання протягом навчання, або ж про відрахування студентів (добровільне чи примусове).

Для більш детального аналізу релігійності студентів-богословів ми пропонуємо розглянути окремо кожен структурний компонент (рис. 3).

Високу тенденцію ставлення до релігії як філософської концепції проявило 75 % досліджуваних, які визнають гносеологічні корені релігійності й виявляють схильність до ідеалістичної філософії. Середні показники ставлення до релігії як філософської концепції характеризують 25 % опитаних, що свідчить про ситуативність такої характеристики в цих студентів. У жодного з досліджуваних не виявлено низьких показників за цією ознакою.

Більшість студентів (60,5 %) мали середні показники ставлення до магії. Великий ступінь віри в магію виявлено в 13,8 % студентів, що проявляється у вірі в інший світ, який впливає на реальність через певні знаки чи перестороги. Негативне ставлення до такого типу магії простежено у 25,7 % студентів.

Великий рівень схильності до пошуку в релігії підтримки й розради виявлено в 73 % студентів. У 26,3 % досліджуваних виявлені середні показники за зазначеним компонентом релігійності, що ілюструє їхню схильність шукати підтримки в інших речах чи людях. І лише 0,7 % опитаних не вважають, що релігія може бути розрадою та підтримкою в скрутні хвилини.

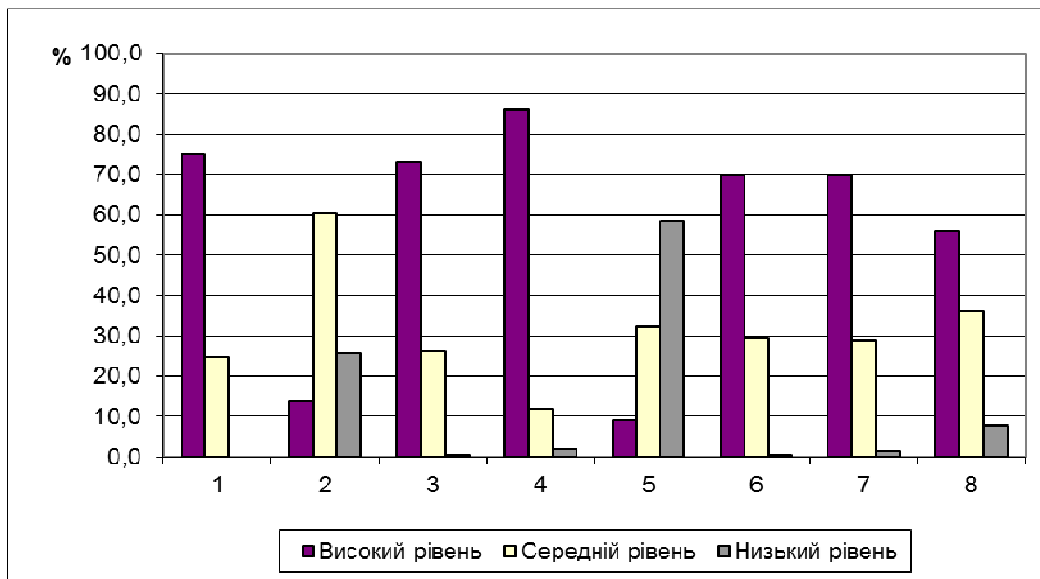

Рис. 3. Структура релігійності студентів-богословів, %

Примітка. 1 – ставлення до релігії як філософської концепції; 2 – ставлення до магії; 3 – тенденція шукати в релігії підтримку й розраду; 4 – зовнішні ознаки релігійності; 5 – інтерес до так званої «псевдонауки»; 6 – тенденція вірити у творця; 7 – наявність релігійної самосвідомості; 8 – ставлення до релігії як до зразка моральних норм поведінки.

У 86,2 % досліджуваних виявлено високі показники щодо зовнішніх ознак релігійності, тобто знання молитов, запалювання свічок під час молитви, наявність освяченого натільного хрестика, ікон удома тощо. Для 11,8 % опитаних характерні середні показники щодо наявності зовнішніх ознак релігійності. Інші 2 % студентів узагалі не мають таких ознак.

Більшість досліджуваних (58,6 %) характеризуються низьким або ж відсутнім інтересом до «псевдонауки», тобто до загадкових і таємничих явищ, у сприйнятті яких віра відіграє значно більшу роль, ніж знання. У 32,2 % студентів виявлено середні показники такого інтересу. І лише 9,2 % опитаних схильні сприймати навколишній світ та окремі його явища з опорою на віру, а не знання.

Велика кількість опитаних студентів-богословів (69,7 %) показала високий рівень віри у Творця, тобто вони визнають існування вищої сили, що створила світ. Середній рівень такої віри проявило 29,6 % досліджуваних. І лише 0,7 % студентів не вірять в існування Творця світу.

Релігійну самосвідомість як внутрішню потребу в релігійній вірі виявлено в 69,7 % опитаних студентів. Середній рівень релігійної

самосвідомості простежено у 28,9 % досліджуваних, що свідчить про невизначеність такої потреби. Цим студентам потрібна допомога для самовизначення в питанні релігії. Для 1,3 % респондентів властива відсутність внутрішньої потреби в релігійній вірі.

Як зразок моральних норм поведінки, релігію сприймають 55,9 % студентів. У 36,2 % опитаних виявлено середній рівень показників за зазначеною характеристикою. Не сприймають релігію як зразок моральних норм поведінки 7,9 % опитаних студентів.

Отже, здійснений теоретичний та емпіричний аналіз особливостей релігійності студентів-богословів Української православної церкви Київського патріархату дав підстави окреслити основні психологічні особливості релігійної освіти й поняття «релігійності». Під релігійністю розуміємо соціально-психологічну властивість особистості, суб'єктивне відображення, ступінь прийняття елементів релігії, які проявляються у свідомості та поведінці особистості.

За допомогою опитування студентів-богословів Української православної церкви Київського патріархату ми виявили, що більшість студентів володіють середнім рівнем релігійності, що пов'язано з недостатньо розвиненими такими її структурними компонентами, як віра в магію (віра в інший світ, який впливає на реальність через певні знаки) і більша опора на знання, а не віру під час сприймання навколишнього світу. Тобто в студентів майже відсутня віра в чудо як загадкове та неповторне явище. Усі інші компоненти релігійності в більшості студентів є дуже розвиненими, зокрема ставлення до релігії як філософської концепції; тенденція шукати в релігії підтримку й розраду; зовнішні ознаки релігійності; тенденція вірити у Творця; наявність релігійної самосвідомості; ставлення до релігії як зразка моральних норм поведінки.

Огляд динаміки розвитку релігійності студентів-богословів 1–6 курсів дає підстави стверджувати про зростання загального рівня релігійності протягом навчання в релігійних ВНЗ. Найвищі показники релігійності спостерігаємо на четвертому курсі навчання. Така динаміка показників чітко ілюструє, що під час навчання в духовному ВНЗ релігійність у студентів розвивається, стає нормою життя, саме тому зменшується кількість надмірних проявів релігійності.

Перспективи подальших досліджень пов'язуються з поглибленим вивченням особливостей релігійної освіти та власне студентів-богословів, а також порівняння отриманих даних щодо релігійності з результатами студентів із державних ВНЗ.

Література

1. Ачинович, Т. И. (2013). Актуальные проблемы исследования религиозности в современной отечественной психологии. *Педагогический вестник (Психолого-педагогические науки)*, 3, 218–222.
2. Гарас, Л. Н. (2009). Религиозный фактор в современном образовательном процессе. *Вісник Севастопольського державного технологічного університета*, Зб. наук. праць. Серія «Філософія», 94, 149–153.
3. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2015 р. *Дані Державного департаменту у справах національностей та релігій*, Взято з: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2015/60129/>
4. Лагодич, М. (2010). *Духовна освіта в Україні: сучасний стан і перспективи. Актуальні питання релігієзнавчої та богословської думки*, Кол. моногр. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т, 229–246.
5. Мягков, И. Ф.; Щербатых Ю. В.; Кравцова М. С. (1996). Психологический анализ уровня индивидуальной религиозности. *Психологический журнал*, 17 (6), 119–122.
6. Панасенко, О. В. (2011). Державно-політичні аспекти регулювання релігійної освіти. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 1, 66–70.
7. Смирнов, Д. О. (2001). *Религиозная активность в структуре интегральной индивидуальности*. (Автореф. ... канд. психол. наук: 19.00.01). Пермь, 20.
8. Сучкова, О. В. (2008). Психологическая функция религии – обеспечение безопасности для верующей молодежи. *Современные проблемы науки и образования*, 3, 84–89.
9. Токман, В. В. (2011). Особливості функціонування систем релігійної освіти у країнах західної Європи. *Стратегічні пріоритети*, 4 (21), 52–56.
10. Чміль, Н. С. (2014). Особливості професійної релігійної освіти української православної церкви. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, 1 (52), 516–522.
11. Чупрій, Л. В. (2011). Діяльність релігійних організацій та загрози національній безпеці України. *Стратегічні пріоритети*, 4 (21), 57–63.
12. Шадриков, В. Д. (2009). *От индивида к индивидуальности: Введение в психологию*, Москва.

References

1. Achinovich, T. I. (2013). Aktualnyie problemyi issledovaniya religioznosti v sovremennoy otechestvennoy psihologii [Actual problems of the study of religiosity in modern domestic psychology]. *Pedagogicheskiy Vestnik (Psihologo-pedagogicheskie nauki) – Pedagogical Bulletin (Psychological and Pedagogical Sciences)*, 3, 218–222 [in Russian].
2. Garas, L. N. (2009). Religioznyiy faktor v sovremennom obrazovatelnom protsesse [The religious factor in the modern educational process]. *Visnik Sevastopolskogo Derzhavnogo TehnologIchnogo UnIversiteta: zblrnik naukovih prats Seriya Filosofiya – Bulletin of the Sevastopol State Technological University: a collection of scientific works. Series Philosophy*, 94, 149–153 [in Russian].

3. Zvit pro merezhu tserkov i relihiinykh orhanizatsii v Ukraini stanom na 01.01.2015 r. [Report on the Network of Churches and Religious Organizations in Ukraine as of 01.01.2015]. *Dani Derzhavnoho departamentu u spravakh natsionalnostei ta relihii – Data of the State Department for Nationalities and Religions*. Retrieved from : <http://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr2015/60129/> [in Ukrainian].

4. Lahodych, M. (2010). Dukhovna osvita v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy [Spiritual Education in Ukraine: Current State and Prospects]. Aktualni pytannia relihiieznavchoi ta bohoslovskoi dumky: Kolekt. Monohrafiia – Topical Issues in Religious and Theological Thought: Collective. Monograph, 229–246. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t [in Ukrainian].

5. Myagkov, I. F., Scherbatyih, Yu. V., Kravtsova, M. S. (1996). Psihologicheskiiy analiz urovnya individualnoy religioznosti [Psychological analysis of the level of individual religiosity]. *Psihologicheskiiy zhurnal – Psychological Journal*, 17 (6), 119–122 [in Russian].

6. Panasenko, O. V. (2011). Derzhavno-politychni aspekty rehuliuвання relihiinoi osvity [State-political aspects of regulation of religious education]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofii. Psykholohiia. Pedahohika – Bulletin of the NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy*, 1, 66–70 [in Ukrainian].

7. Smirnov, D. O. (2001). Religioznaya aktivnost v strukture integralnoy individualnosti [Religious activity in the structure of integral individuality]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Perm [in Russian].

8. Suchkova, O. V. (2008). Psihologicheskaya funktsiya religii – obespechenie bezopasnosti dlya veruyushey molodezhi [The psychological function of religion is to provide security for young believers]. *Covremennyye problemy nauki i obrazovaniya – Modern problems of science and education*, 3, 84–89 [in Russian].

9. Tokman, V. V. (2011). Osoblyvosti funktsionuvannya system relihiinoi osvity u krainakh zakhidnoi Yevropy [Features of the functioning of religious education systems in Western European countries]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 4(21), 52–56 [in Ukrainian].

10. Chmil, N. S. (2014). Osoblyvosti profesiinoi relihiinoi osvity ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy [Features of Professional Religious Education of the Ukrainian Orthodox Church]. *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru – Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space*, 1 (52), 516–522 [in Ukrainian].

11. Chuprii, L. V. (2011). Diialnist relihiinykh orhanizatsii ta zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy [Activities of religious organizations and threats to the national security of Ukraine]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 4(21), 57–63 [in Ukrainian].

12. Shadrikov, V. D. (2009). Ot individa k individualnosti: Vvedenie v psihologiyu [From the individual to the individual: An introduction to psychology]. Moscow [in Russian].

Received: 10.11.2018

Accepted: 03.12.2018